

LEENA
HIRVONEN

SAMUEL SALMI

PIISPAN SYNNIT

Atena

Tekstin- ja tiedonlouhinta kielletty.
Text and data mining prohibited.

Kirjan kirjoittamista ovat tukeneet Suomen tietokirjailijat
ry ja Otavan kirjasäätiö. Lämmin kiitos tuestanne.

© Leena Hirvonen, Samuel Salmi ja Atena / Kustannusosakeyhtiö Otava 2026

Atena / Kustannusosakeyhtiö Otava
Uudenmaankatu 10, 00120 Helsinki
tuoteturvallisuus@otava.fi

Tekstin- ja tiedonlouhinta kielletty.

ISBN 97895-1-153-418-1

OTAVA
KIRJAPAINO
Keuruu 2026

*”Toisten teillä on aurinkoisia kohtaamispaikkoja,
mutta tämä on sinun tiesi ja juuri nyt et saa hellittää.*

*Itke, jos voit, itke, mutta älä valita.
Tie valitsi sinut ja sinun tulee kiittää.”*

– Dag Hammarskjöld

SISÄLLYS

Johdanto	9
1 Suhteeni vanhoillislestadiolaiseen herätysliikkeeseen	15
2 Rakkaat saamelaiset ystävät	47
3 Meidän tulee viljellä, mutta myös vaalia	63
4 On yksi Kristus ja yksi kirkko	83
5 Nainen kuuluu papiksi	125
6 Piispat kuuluvat päättäjien pöytiin	155
7 Sirkushuveista syvään sanomaan	169
Lopuksi	181
Henkilöhakemisto	183
Kirjailijasta	198

Johdanto

PELLO, VUOSI 1958. Seitsemänvuotias Samuel Salmi on kyyristynyt keittiön pöydän alle. Hän itkee lohduttomasti, niin lohduttomasti, että kyyneleet jättävät jäljet pyöreille pojanposkille, ja hetken Samuelista tuntuu, että jäljet jäävät pysyviksi. Itkiessään Samuelista tuntuu siltä, että kyyneleet piirtyvät ihoon kuin merkiksi, joka erottaa hänet, syntisen, muista, hyvistä, ihmisistä.

Samuel kyyristyy tiukemmin itsensä ääreen, vetää polvet lähelle rintaansa ja piilottaa kasvot käsiinsä. Tällä tavalla, oikein pienenä keittiön pöydän alla ja lähekkäin oman kipunsa kanssa, hän tuntee olevansa suojassa. Ajatus suojasta keskellä hätää hämmentää häntä. Miten voi yhtä aikaa tuntea olevansa niin yksin ja silti niin turvassa? Miten hänellä voi olla, kaiken tämän myrskyn keskellä, lohdullinen mieli?

Pappi-isä Emil Salmi, teologiäiti Maja-Lisa, Samuel ja Samuelin neljä sisarusta ovat äskettäin muuttaneet Muoniosta Pelloon isän työn perässä. Samalla perhe on lähtenyt pois Samuelille rakkaasta mielenmaisemasta, sieltä, missä harmaanvalkoiset tunturit siinsivät keväthalven maisemassa määrittämässä ihmistä suhteessa kaikkeuteen ja kuljettivat pientä poikaa, Luojan luomaa, puisilla metsäsuksilla pitkien taianomaista erämaata. Tuntureita ja vaaroja, maisemaa kuin maa-lausta, Samuelilla oli tapana ihailla Muonion pappilan ikkunoista. Nyt maisema on toinen. Näky ikkunoista ei ole tuttu.

Muutto Muoniosta Pelloon ei ole ollut Samuelille helppo. Ei. Pikemminkin se on ollut äärimmäisen vaikea. Hän ei olisi halunnut lähteä. Ei siitä maisemasta. Eikä niiltä juuriltaan. Kun muuttokuorma

oli ollut lähdössä pihasta, Samuel oli seissyt viisivuotiaan varmuudella Muonion pappilan eteishallissa ja ilmoittanut, että hän ei lähde kotoaan mihinkään. Yksinkertaisesti ei. Vanhempiansa kysymykseen siitä, miten hän pääsisi perheensä perään, jos ikävä tulisi, hän oli vastannut: seurakunnan rahoilla!

Lopulta oli ollut pakko lähteä ja muuttaa muiden mukana, totta kai, eihän pieni poika yksin olisi voinut jäädä. Samalla oli ollut pakko irrottautua tutusta varhaislapsuudesta ja kasvaa kohti uutta maisemaa. Kasvu ei ole ollut mutkatonta.

Itku pöydän alla purkautuu lohduttomana. Tulisi edes Siiri, Lapin sodan jälkeen puoliorvoksi jäänyt taloudenhoitaja, pullantuoksuinen, ihana, lempeä Siiri. Siiri on se, joka ottaa Samuelin ajoittain syliinsä ja lohduttaa. Siiri odottaa ikkunan ääressä Samuelin saapumista koulusta ja hätäilee, jos poikaa ei heti näy. Tulisi edes Siiri.

Tarina itkun takana, yksittäinen pieni tapahtuma, on monille pikkupoikien vanhemmille tuttu. Ei mitenkään suuri tai mittakaavassaan traaginen. Tässä maailmanajassa se tuntuu oikeastaan lähes mitättömältä, mutta sellainen se ei ole Samuelille.

Kerrataanpa. Oli käynyt niin kuin toisinaan vilkkaille pojille käydä saattaa. Samuel oli päätenyt mukaan levottomaan ja hölmöjä ideoita saavaan porukkaan ja rettelöinyt paikallisessa pikkukaupassa sulkemisajan jälkeen. Porukassa hän oli sotkenut paikkoja ja mellastanut ajattele mattomasti. Ja jäänyt kiinni. Kun poliisit naapurin vaatimuksesta olivat saapuneet Pellon pappilaan, isän ilme oli kiristynyt ennennäkemättömällä tavalla, tunnelma muuttunut, ja jokin pienessä Samuelissa helähtänyt rikki: ehkä perusturvallisuus, ehkä itsevarmuus, ehkä luottamus myös muihin.

Ympäriällä olevan lestadiolaisen yhteisön, oman tutun ja turvallisen ihmisten joukon, tuntui olevan mahdotonta hyväksyä Samuelin, papin pojan, tekoa. Isä kantoi harteillaan varsin vaativan seurakunnan odotuksia, ja ne myös poika sai tuntea oikean ja väärän valinnoissa. Ehkä kyse oli häpeästä, ehkä sosiaalisesta paineesta, ehkä yhteisön kirjoittamattomista säännöistä tai mittareista, joiden mukaan toiset kelpasivat

ja toiset eivät – mutta epäreilueudesta, siitä Samuelin mielestä ennen kaikkea oli kyse.

Oli kyse siitä, että häntä kohdeltiin eri tavalla kuin muita ja että häneltä odotettiin toisenlaista käytöstä kuin muilta.

Samuelista tuntui, että kauppareissun jälkeen pellolaiset katsoivat häntä eri tavalla kuin muita lapsia ja eri tavalla kuin ennen: ei yhtä lempeästi eikä samalla tavoin sallivasti. Hänestä alkoi tuntua, ettei hän enää kuulunut joukkoon, ettei hän olisi hyvä, riittävä tai oikeanlainen, sellainen kuin pitäisi.

Vuosia myöhemmin Samuel ymmärtää, että kokemus on yksi hänen elämänsä merkittävistä risteyskohdista. Oivallus, joka herättää hänet tehtäväänsä, vahvistaa uskoa itseän ja muihin ja siihen, millainen on hänen tiensä.

Samuel Salmesta tulee teologian tohtori, pappi, kirkkoherra, Oulun hiippakunnan piispa, suomalaisen evankelisluterilaisen kirkon uudistaja ja merkittävä hengellinen johtaja. Hänen kutsumuksenaan on jokaisen ihmisen arvon vaaliminen, yhteys, ykseys ja ekumenia. Hänestä tulee suorapuheinen ja kantaaottava yhteiskunnallinen keskustelija sekä rohkea suunnannäyttävä, jonka näkemykset kaivos-toiminnan eettisyydestä saamelaisien oikeuksiin ja tosi-tv-ohjelmien raakuudesta naisten aseman parantamiseen nousevat säännöllisesti valtakunnallisiksi puheenaiheiksi.

Ennen kaikkea Samuel Salmesta tulee persoonallinen johtaja ja johdattaja, johon toiveikkaat nojaavat ja uskossaan epävarmat uskaltaavat uskoa. Hän pyrkii kirkon murroskohdissa ja isojen, kiistanalaistenkin, kysymysten keskellä rakentamaan siltoja sinnikkäästi ja määrätietoisesti. Niin hän tekee silloinkin, kun kaikki eivät hänen ajatuksiinsa jaa ja silloinkin, kun hän saa kantaa ottaessaan kokea olevansa vääränlainen, falski, syntinen ja yksin. Tapaamiset niin paavien ja presidenttien kuin apua tarvitsevien, vähemmistöjen ja syrjäytyneiden sekä uudistusmielisten kanssa ovat hänelle kuitenkin osoituksia oikeasta suunnasta.

Tie vaikuttajaksi on kirkas. Samuel Salmi kirjoittaa ylioppilaaksi Pellon yhteiskoulusta 1970, minkä jälkeen hän opiskelee teologiaa Helsingin yliopistossa ja valmistuu teologian maisteriksi vuonna 1974. Samana vuonna hänet vihitään papiksi Oulun hiippakuntaan. Teologian lisensiaatin tutkinnon hän suorittaa vuonna 1983 ja valmistuu teologian tohtoriksi 1990. Systemaattisen teologian väitöskirja ”Yksi Herra, yksi usko, yksi kaste” käsittelee ekumeenisen Faith and Order -liikkeen kasteteologiaa. Salmi suorittaa sekä ylemmän että alemman pastoraalitutkinnon.

Salmi tekee pitkän uran seurakuntatyössä ja kirkon hallinnossa Oulun ja Turun hiippakunnissa. Hän toimii muun muassa Oulun tuomiokirkkoseurakunnan pappina ja Ylitornion kristillisen kansanopiston virkaa sijaistavana rehtorina. Turun arkkihiippakunnassa hän toimii hallinnossa pääsihteerinä ja Turun Katariinanseurakunnan kirkkoherrana. Oulun hiippakunnan piispana hän työskentelee vuodet 2001–2018 ja on mukana myös arkkipiispanvaalissa, jääden siinä viidenneksi. Eniten ääniä vaalissa saa Turun hiippakunnan piispa Kari Mäkinen.

Arki näkemyksellisenä ja suorapuheisena uudistajana sekä yhtenäisyyden edistäjänä ei ole aina helppo. Työssään Oulun hiippakunnan piispana Samuel Salmi kohtaa jopa niin voimakasta kyseenalaistamista, että kohtelu lähentelee nykymittarein epäasiallista käytöstä. Hänen rohkea yhteiskunnallisuutensa ja vahva oikeudenmukaisuutensa eivät ole kaikkien mieleen eivätkä kaikki pidä tavasta ja asioista, joilla piispa näkemyksensä esittää. Hän joutuu kohtaamaan sulkeutuvia ovia, vaikeavia keskusteluita ja luota pois kääntymistä myös piispan roolissaan. Vaikeat ensivaiheet ja kivulias kohtelu piispana saavat hänet jopa sairastumaan vakavasti ja uupumaan.

Silti, jokaisen vaikean tilanteen ja kohtuuttomalta tuntuvan kritiikin, jopa poliittisen painostuksen jälkeen, Samuel Salmi jatkaa työtään uskoen ihmisiin ja oikeudenmukaisuuteen, niihinkin, jotka ovat käyttäytyneet väärin, sekä ihmisyyteen, inhimillisyyteen ja yhteen yhteiseen Jumalaan jakautuneen kirkkonsa keskellä. Henkilökohtaisesti

haastavista tilanteista huolimatta hän sanoo rakastavansa työtään ja työyhteisöään ja arvostavansa jokaista kohtaamaansa ihmistä liikkeistä ja lähtökohdista huolimatta. Työssään hän myös onnistuu, ei vain läpiajaessaan kirkon linjaa ja tартtuessaan yhteiskunnallisiin epäkohtiin, vaan myös pyrkinessään antamaan äänen ja paikan niille, joilta ääni ja paikka on kirkossa ja yhteiskunnassa evätty. Hän saa seuraajia.

Emerituspiispa Samuel Salmen jälki suomalaisen evankelisluterilaisen kirkon lähihistoriassa on merkittävä. Monet uudistukset ja puheenaikaiset, jotka meille nyt ovat arkipäivää, olivat aikanaan hänen ajamiaan. Tällaisia ovat esimerkiksi naisten oikeus pappeuteen, saamelaitesten oikeudet ja arvostaminen, eri kirkkokuntien yhteistyö, nuorten mahdollisuus vaikuttaa kirkon päätöksentekoon, kirkon ympäristövastuut tai vaikkapa vanhoillislestadiolaisen herätysliikkeen syrjivien toimintatapojen kritisointi.

Tämä on piispa Samuel Salmen henkilökohtainen työelämäkerta. Tässä rehellisessä retrospektiivissä hän avaa suhdettaan muun muassa edellä mainittuihin teemoihin ja kertoo, miksi yhteiskunnallisesti painavista kysymyksistä tuli hänelle tärkeitä ja miten hän pyrki kirkkoa omalla työllään kehittämään. Samalla Salmi kuvaa ristiriitoja ja näkemyseroja, joita hän kohtasi soihdun kantaessaan, ja mitä hän vaikeissa hetkissä tunsu tai ajatteli ja mitkä asiat häntä kannattelivat.

Kirja on rakennettu seitsemään lukuun ja samalla seitsemään emerituspiispaalle tärkeään teemaan. Näistä teemoista tuli Samuel Salmelle paitsi sydämenasioita, myös henkilökohtaisia kiirastulia, ja niiden poltteen hän joutui niin kiiteteksi kuin kiistetyksi. Seitsemän teeman kautta avautuu henkilökohtaisten pohdintojen lisäksi polku suomalaisen evankelisluterilaisen kirkon lähihistorian merkittäviin murroskohtiin ja kirkon yhteiskunnallisen toimijuuden rajapintaan. Mikä on kirkon merkitys? Heijastaako kirkko yhteiskuntansa arvoja vai onko se niistä irrallaan? Mitä piispa saa sanoa ja tehdä?

Kirjan nimi *Piispan synnit* viittaa kohteluun, jota Salmi kohtasi, ja tapahtumiin, jotka lapsuudesta häntä seurasivat. Osaa uskonnollis-

ten ryhmittymien edustajista tai poliitikoista eivät miellyttäneet asiat, joita Salmi joko äänekkäästi vastusti tai avoimesti puolusti. Noista teemoista ja suoraviivaisuudesta hänet oli helppo tuomita. Piispalle osoitettiin paikkaa yhteisön ulkopuolella sanoin ja toisinaan jopa teoin.

Kirja perustuu Samuel Salmen kanssa syksyllä 2025 ja keväällä 2026 käytyihin keskusteluihin, Salmen kanssa läheisesti työskennelleiden henkilöiden ja ystävien haastatteluihin sekä puoliso Hannele Salmen kanssa käytyyn ajatustenvaihtoon. Tapahtumat on kuvattu, kuten Samuel Salmi on ne kokenut ja muistaa. Muistikuvia vahvistivat uran varrelta säilyneet dokumentit neljän vuosikymmenen ajalta. Lähteinä on käytetty myös Samuel Salmesta aiemmin julkaistuja kokoomateoksia ja artikkeleita.

Mutta palataanpa hetkeksi Pellon pappilaan pöydän alle. Siiri löytää pienen itkettyneen pojan. Hän pyyhkii pojan kyyneleet esiliinaansa. Niistä ei piirrykään poskille pelättyjä pysyviä jälkiä. Myös Olle-veli laskeutuu pöydän alle Samuelin tueksi, asettuu viereen ja pysyy lähellä.

Kun kyyneleet ovat kuivuneet, Samuel nousee pöydän alta ja suoristaa selkänsä. Hän ei sittenkään ole myrskyn keskellä yksin.

Samalla hän oppii tärkeän asian: toista ihmistä on tärkeää tulla puolitiehen vastaan. Hän oppii, että jokaisessa tilanteessa, kodissa, perheessä, yhteiskunnassa, yhteisössä ja ihmisten välisessä suhteessa tulee hyväksyä ja rakastaa jokaista ja kohdata ihminen sellaisena kuin ihminen aidoimmillaan on: Jumalan kuvana.

Sillä suurin kaikista on rakkaus.

Oulussa suurella kunnioituksella,
Leena Hirvonen

1

Suhteeni vanhoillislestadiolaiseen herätysliikkeeseen

”Totuus on tekevä teidät vapaiksi”

OLIN SEITSEMÄNVUOTIAS, KUN sain kirjeen isoisältäni Alfred Forssilta Pietarsaaresta.

Alfred oli vakavasti sairas. Todennäköisesti hän tiesi kirjeen kirjoittamisen aikaan kuolevansa, ja ehkä hän viimeisinä terveisinään halusi välittää minulle palan arvojaan ja maailmankatsomustaan. On tärkeää olla Jumalan lapsi, sillä se on taustana kaikelle sille, mitä ihminen joko on tai ei ole, Alfred kirjoitti. Hän ajatteli samoin kuin minä olen myöhemmin ajatellut: jokainen ihminen on lähtökohtaisesti arvokas ja jokaisen ihmisen usko todellinen, eikä tuota oikeellisuutta tai arvokkuutta voi kukaan toinen ihminen ulkopuolelta sanella, tuomita tai määritellä. Minä olen Jumalan lapsi kuten sinäkin. Minä hyväksyn sinut ja kokemuksesi, myös uskosta. Sinun uskosi on yhtä oikea kuin omani.

Minä olen arvokas. Ja niin olet sinäkin.

Isoisäni Alfred oli nähnyt maailmaa muuallakin kuin tuvan ikkunoista, ja puhuessaan arvoista hän tiesi, mistä puhui. Poikkeuksellisen esimerkillistä oli hänen erityinen, persoonallinen ja rohkea tapansa olla olemassa. Alfred oli varmasti ja arvokkaasti oma itsensä, suora-

puheinen mutta salliva, ja myös siinä mielessä minulle omanlaisensa esikuva. Kierrellessään maailman metropoleja Alfred säilytti oman vakaumuksensa, eikä hän erilaisten kulttuurien keskelläkään luopunut uskostaan tai tavoistaan, joita piti tärkeinä. Eivät niistä ehkä kaikki pitäneet, mutta hän uskalsi silti näyttää suuntaa ja toimia tavallaan. Eikä hän käsitykseni mukaan silti ketään toisenlaista, hänestä itsestään tai hänen uskostaan poikkeavaa, erityisemmin tuominut.

Hän saattoi ottaa Raamatun mukaan liikematkoilleen Venäjälle, jossa valtauskontoa edustivat ortodoksit. Lontoossa hän johdatti kiireiset liikemiehet ruokarukoukseen ennen illallista, vaikka ehkä näistä herroista monet olisivat mieluummin nauttineet rukouksen sijaan tuopin tai gin tonicin.

Alfredin sanat sopivat taustoittamaan yhtä urani ja elämäni tärkeimmästä kysymyksestä, suhdettani vanhoillislestadiolaiseen herätysliikkeeseen. Herätysliike on vaikuttanut voimakkaimmin siihen, miten olen kokenut itseni ja muut ja miten olen kasvanut ajattelemaan meistä ja muista – itsestäniikin.

Minun maailmassani ei ole meitä ja muita. Minun maailmassani ihmiset ovat yhtä.

Olen kasvanut juuriltaan vanhoillislestadiolaisessa kodissa, aikanaan jakautuneen lestadiolaisuuden keskellä, mutta kodissa, jossa on vallinnut silti eteenpäin kaartuva avarakatseisuus ahdasmielisyyden sijaan. Olen nähnyt lestadiolaisuuden eri puolet, myös herätysliikkeiden toiminnan, ja tehnyt myöhemmin työtäni sellaisella alueella pohjoisessa Suomessa, jossa liikkeen vaikutus on määrittänyt, ja määrittää edelleen, monen ihmisen elämää niin kirkossa kuin kirkon ulkopuolella.

Lestadiolaisuutta ei ole vain yhdenlaista, kuten ei ole ihmisiäkään. Kipeintä kohdallani on ollut nimenomaan kirkkomme ja lestadiolaisen jakautuneisuus ja erityisesti vanhoillislestadiolaisen herätysliikkeen ja johdon toiminta. Omalla eksklusiivisella toiminnallaan liike on edistänyt kirkon ja ihmisten kahtiajakoa.

Yhteisö herätysliikkeissä on tiivis ja vahva, ja se tuo varmasti monen ihmisen elämään suojaa. Aina vaikutus ei ole kuitenkaan

yksistään positiivinen. Uskallan sanoa näin, sillä tiedän, että moni herätysliikkeisiin kuuluva, niistä irtautunut tai niitä läheltä seuraava kärsii hiljaa näkemästään, kuulemastaan ja kokemastaan vallankäytöstä sekä vallitsevasta normatiivisesta ilmapiiristä. Ei minunkaan ole tästä helppoa puhua, ei, vaikka siltä voisi vaikuttaa. Monesta seikasta olen ollut urallani sanomatta mitään, vaikka mieli olisi tehnyt. Haluan olla kuitenkin tässä kohtaa elämäni rehellinen ja kertoa omista kokemuksistani ja arvoistani ketään loukkaamatta, sillä ajattelen, että epäkohdista pitää voida puhua ja myös minulla on oikeus kokemuksiini ja tunteisiini.

Yksittäisistä ihmisistä ei ole kyse, kun puhutaan herätysliikkeiden toiminnasta. Se on hyvä muistaa. En osoita sormella ketään ihmistä. Puhun linjoista ja toimintatavoista, joita voi ja pitää tarvittaessa kyetä muuttamaan. Kirkkoni ovi on aina ollut auki kaikille, ja olen työssäni varmasti pyrkinyt luomaan yhtenäisyyttä ja yhteyttä ihmisten välille, en erottelemaan, kuuluivat ihmiset sitten herätysliikkeeseen tai eivät. Ja yksittäiset ihmiset, ovatpa he olleet herätysliikkeessä tai eivät, ovat minulle monet rakkaita ja tärkeitä.

Suhde herätysliikkeeseen ei ole yksinkertainen. Minäkin pohdin suhtautumistani monelta kannalta, ennen kaikkea kuitenkin ihmisyiden näkökulmasta. Uskon myös, että moni saattaisi haluta saapua kohti yhteistä ja avointa kirkkoa, mutta muutoksia tai irtautumista ei ole helppoa tehdä. Kaikessa toiminnassa vaikuttavat suhteet toisiin ihmisiin.

Arvostan herätysliikkeen toiminnassa mukana olevia ihmisiä. Kunnioitan heistä jokaista, eikä tarkoitukseni ole liikkeen toiminnasta ja kokemuksistani kertoessani arvostella ketään, vaan tuoda esiin linjauksia ja teologiaa, jotka eivät ole oman henkilökohtaisen ajatteluni eivätkä luterilaisen teologiankaan mukaisia, ja joihin sisältyy kiistatta eettisiä ja moraalisia ongelmia. Vanhoillislestadiolaisen herätysliikkeen toiminta ei noudata ihmisten arvон kunnioittamista eikä nykyaikamme linjoja jokaisen ihmisen tasapuolisesta kohtelusta. Olen nähnyt epäkohtia ja epätasa-arvoista kohtelua läheltä. Se, mitä